

Çelebi, M. B., ve Gezici, H. S. (2022). Siyasal Parti Çeşitleri Üzerine Bir İnceleme. *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 4(1), s. 17-34.

SİYASAL PARTİ ÇEŞİTLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

A Review on Types of Political Party

Mustafa Burak ÇELEBİ¹ Hikmet Salahaddin GEZİCİ²

ÖZET

Ülkede siyasal iktidar olmayı hedefleyen, bu uğurda çalışmalar yürüten ve ülkenin ne şekilde yönetilmesi gerektiğine ilişkin ortak düşünce, ideoloji ve inançlarda buluşan bir grup organize insanı ifade eden siyasal parti olgusu demokrasinin en temel aktörleri olarak görülmektedir. Siyasi güç ve temsil etme yetkisi kazanmak için ortak amaç ve düşüncelerde buluşan ve bir araya gelip faaliyetler yürüten bu siyasal organizasyonlar bireylerin yaşamında ve toplumun biçimlenişinde kritik roller üstlenmektedir. Siyasal partilerde tüm sosyal olgular gibi toplumsal ve siyasal değişimlerden etkilenmekte ve her dönemde farklı formatlarda şekillenmektedirler. Diğer taraftan siyasal parti kavramının biçimlenmesinde temel bileşenlerden birisi olarak ön plana çıkan siyasi ideoloji, inanç, seçimler ve değerlerinde siyasal parti çeşitlenmesinde önemli rol oynadıkları söylenebilir. Literatür birçok siyasal parti çeşidini farklı sınıflandırmalarla sunmaktadır. Bu makale, yaygın olarak kullanılan siyasal parti çeşitlerinin önemli bir kısmını tutarlı bir çerçeveye oturtmak ve siyasal parti çeşitlerini örneklerle betimleyerek anlaşılır kılmaya yönelik bir çabayı içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Partiler, Parti Sınıflandırması, Siyasal İdeolojiler, Siyasal Parti Çeşitleri.

ABSTRACT

The phenomenon of political party; which is a group of organized people having aim to become the political power in the country, carrying out attempts for that purpose and meeting in common ideas, ideologies and beliefs about how the country should be governed; is seen as the most basic actors of democracy. These political organizations, which meet on common goals and ideas and carry out activities in order to gain the political power and the authority to represent, play critical roles in the life of individuals and the formation of society. Like all social phenomena, political parties are also affected by social and political changes and are shaped in different formats in every period. On the other hand, it can be said that political ideologies, beliefs, elections and values, which stand out among the basic components in the formation of the political party concept, play an important role in the diversification of political parties, as well. The literature presents many types of political parties under different classifications. This article involves an effort to put a significant part of the commonly used political party types in a coherent framework and to make them understandable by describing the political party types with examples.

Keywords: Political Parties, Classification of Parties, Political Ideologies, Types of Political Parties.

¹ Arş. Gör. Dr., Şırnak Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. ORCID: 0000-0002-9935-759X, mbcelebi1542@gmail.com.

² Dr. Öğretim Üyesi, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0003-1573-2864, hsgezici@selcuk.edu.tr.

GİRİŞ

Siyasal parti, siyasi güç haline gelebilmek için temsil makamını kazanmak, doğrudan veya dolaylı olarak siyasi iktidarın bir parçası olabilmek için örgütlenmiş bir grup insanı ifade etmektedir. Siyasal partiler modern biçimleriyle 19. yüzyılda Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkmıştır. Siyasal partilerin yaşam seyrini belirleyen şey seçimler ve parlamenter sistemlerin hayat bulmasıdır. Siyasal parti kavramı ilk dile getirildiği günden bu yana demokratik seçimler veya devrim yoluyla siyasi iktidar arayan tüm örgütlü grupları anlatmak için kullanılmaktadır.

Parlamenter sistemler ve seçimlerin hayat bulmasından önce aristokratik ve monarşik rejimler mevcuttu. Bu rejimlerde siyasi süreç, belirli asilzadeler veya nüfuzlu şahsiyetler etrafında biçimlenmiş klikler ve hiziplerin birbirleri ile rekabet ettiği sınırlı bir çerçevede ve çevrede işlemekteydi. Parlamenter rejimlerin ortaya çıkması ve partilerin sistem içerisinde yer alması ilk başlarda bu durumu çok fazla değiştiremedi. Prenslar, dükler, kontlar vb. isimlendirilen asilzadeler etrafında oluşan kliklere bankacılar, tüccarlar, sanayiciler ve iş insanları çevresinde oluşturulan klikler dahil oldu. Soylular tarafından desteklenerek süre giden siyasi süreçlerin ve rejimlerin yerini diğer seçkin gruplar tarafından desteklenen rejimler ve siyasi süreçler aldı. Bu dar bir seçkin kitleye dayanan siyasi partiler zamanla dönüşüme uğramıştır. Bu değişim dalgasını tetikleyen en temel unsur halkın siyasi süreçlere ilişkin karar alma süreçlerine az da olsa bir şekilde katılması zorunluluğunun ortaya çıkmasıdır. Nitekim 19. yüzyılda Avrupa ve Amerika'da kitle desteğine dayalı partilerin ortaya çıktığı görülmektedir. 19. ve 20. yüzyılda siyasi partilerin tüm dünyada çeşitli biçimlerde hızla yayıldığı görülmektedir. Günümüzde siyasi partiler bazı ülkelerde demokratik sistemin tesisini ve devamını sağlayan bir aktör rolünde iken birtakım ülkelerde ise diktatörlerin demokratik olmayan rejimlerini devam ettirme araçları olarak yaşamlarını sürdürmektedirler. Siyasal yaşamın yaklaşık olarak son üç asrında önemli roller üstlenen siyasi partilerin anlaşılması siyasi süreçlerin işleyişine ışık tutacaktır. Siyasal parti çeşitlerinin bilinmesi ise siyasi parti olgusuna vâkıf olmaya imkân tanyacaktır. Bu çerçevede çalışmada siyasi parti çeşitlerinin klasik modern ve bunların dışında kalan diğer sınıflandırmalarına yer verilecektir.

1. SİYASAL PARTİLERİN ÇEŞİTLERİ

Siyasal parti literatüründe çok sayıda parti tipolojisi vardır. Nitekim geçen yüzyıl içerisinde tarihsel ve toplumsal koşullar değiştikçe partiler de değişmiş ve partileri değişen özellikleriyle açıklamaya dönük farklı kriterlere göre sınıflandırmalar geliştirilmiştir. Bu nedenle bu sınıflandırmaların yansıttığı özelliklerin sabit ve verili olmadığını akılda tutmak gerekir. Çağdaş siyasi parti çalışmalarında mevcut sınıflandırmaların günceli, toplumsal ve tarihsel değişimleri ne kadar karşıladığı tartışılmakta ve yeni sınıflandırmalar üzerine çalışılmaktadır (Özdemir & Atılğan, 2015: 249).

1980'li yıllar ile özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla siyasi alanda önemli gelişmelerin ve çeşitliliğin yaşandığı 1990'lı yıllar öncesinde yapılan siyasi parti

sınıflandırma çalışmalarını “Klasik Sınıflandırmalar”, 1980 sonrası yapılan sınıflandırma girişimlerini ise “Modern Sınıflandırmalar” şeklinde ikiye ayırarak inceleyebiliriz.

1.1. Klasik Sınıflandırmalar

Özellikle 1980’li yıllar öncesinde modernleşme olgusunun hızlı bir şekilde yaşanmadığı, kitle iletişim araçlarının yeni yeni hayatımızda yer almaya başladığı, iki kutuplu sistemin etkisiyle demokratik ilerlemenin yavaş yol aldığı, Batı Avrupa, ABD ve SSCB’nin hüküm sürdüğü bölgeler esas alınarak dünyanın üç ana eksenden ibaret olarak görüldüğü, gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerin toplumsal ve siyasal alanda hiç etkilerinin olmadığı bir dönemde, siyasal partiler alanında yapılan sınıflandırma çalışmaları günümüzde olduğu kadar çeşitlilik kazanmamıştır.

Klasik sınıflandırmalar içinde yer alan siyasal parti çeşitlerini en basit ve genel anlamda “Kadro Partileri - Kitle Partileri”, “Bireysel Temsil Partileri - Birleştirici (Entegrasyon) Partiler”, “Anayasal Partiler - Devrimci Partiler”, Sağ Partiler - Sol Partiler” olarak gruplandırabiliriz (Heywood, 2007: 358).

1.1.1. Kadro Partileri- Kitle Partileri

Kadro ve kitle partileri ayrımı literatürde sıklıkla kullanılır. Bu kavramları ilk ortaya atan kişi Duverger’dir. Duverger’in yapmış olduğu bu ayrıştırmanın temeli parti üyeliği veya mensubiyeti ile yakından ilişkilidir. Fakat Duverger, iki parti tipinin gerçekte büyüklük ve üye sayısına göre değil, yapılarına göre ayrıldığını şu şekilde ifade eder (1974: 105-106):

“Günlük dilde parti üyesi kavramı, Avrupa’da parti mensubu kavramının karşılığıdır. Bu ise, partinin doktrinlerinden yana olduğunu bildiren ve zaman zaman onu destekleyen, fakat parti örgüt ve topluluğunun dışında kalan <taftardan> farklıdır. Üye kavramı Sosyalist partilerle birlikte yirminci yüzyıl başlarında doğmuş ve sonraları başka partilerce de taklit edilmiş olan belli bir siyasal parti anlayışına bağlıdır. On dokuzuncu yüzyılda, oy hakkının servet esasına dayandığı parlamenter sistemlerde gelişmiş olan eski parti anlayışına uygun düşmemektedir. Üyelik kavramı, kadro partilerinden kitle partilerine giden evrimin sonucudur. Kadro partileri ve kitle partileri arasındaki ayrım, bunların büyüklüklerine, üye sayılarına dayanmaz; burada söz konusu olan, büyüklük değil, yapı farkıdır.”

Kadro partilerinde kampanyayı yürütmek ve adaylarla teması muhafaza edebilmek için seçkinlerin bir araya getirilmesi söz konusudur. Bu seçkinler arasında adaylara destek olabilecek nüfuzlu kişiler, seçmenlere yön verebilme yeteneğine sahip kampanya örgütleme sanatını bilen teknisyenler ve seçim süreçlerinin ekonomik boyutunu üstlenen malî destekçiler yer alır. Kadro partilerinde nitelik esastır. Üyeyi, partiye karşı bir taahhütname imzalayan ve sonra da aidatını düzenli şekilde ödeyen bir kimse olarak tanımlarsak, kadro partilerinin hiç üyesi yoktur. Dolayısıyla böyle bir partiye üye olmak çok özel bir önem taşır. Bu, bir kimsenin yeteneklerine dayanan ve salt bireysel niteliklere göre belirlenen tamamen kişisel bir işlemdir (Duverger, 1974: 106-108).

Kitle partilerinin ayrırcı özelliği halka hitap etmeleridir. Kitle partisi sistemi, seçimlerin kapitalist yoldan finansmanı yerine demokratik bir finansman getirmektedir. Kitle partileri kampanya giderlerini karşılayabilmek için büyük sanayici, tüccar ve bankerlere başvurmak yerine yükü, her biri mütevazı katkı sağlayan mümkün olduğu kadar çok sayıda üye arasında paylaştırır. Kitle partilerinin üyeleri yaptıkları ödemelerle seçim kampanyalarının kapitalist baskılardan kurtulmasını sağlarlar. Partiye kulak veren aktif bir halk kitlesi olarak da kendilerine bir siyasal eğitim alanı oluşturup devlet hayatına nasıl karışılacağını öğrenirler. Kadro partilerinin aksine kitle partilerinde üyelik oldukça önemlidir. Nitelikten daha çok nicelik ön plana çıkar. Üyeler partinin kendi öz maddesi ve faaliyet malzemesidir. Üyeleri olmayan bir kitle partisi öğrencisiz öğretmene benzer (Duverger, 1974: 106-107).

Tarihsel açıdan kitle partileri “Sol” ve “İşçi” partilerine; kadro partileri ise “Sağ” ve “Burjuva” partilere karşılık gelmiştir. Burjuvazi, ancak komünizmin gelişmesi üzerine kadro partilerinin yetersizliğini anlamış ve kitle partisi kurma yolunda ciddi teşebbüslere girişmiştir. 1932 yılında Nasyonal Sosyalist partinin üye sayısı 800 bine ulaşmıştır. Fakat gerçekte bu, burjuvazinin demokrasiden kopmuş olduğunun bir göstergesidir (Duverger, 1974: 111).

1.1.2. Bireysel Temsil Partileri- Birleştirici (Entegrasyon) Partiler

Neumann’ın (1956: 404) yapmış olduğu bu sınıflandırmaya göre *bireysel temsil partileri*, sınırlı bir siyasi alana ve yalnızca sınırlı bir katılım derecesine sahip olan toplumlarda görülür. Parti organizasyonu seçim dönemleri arasında hareketsizdir. Üyelik faaliyeti oylamayla sınırlıdır. Bu tür partilerin ana işlevi, sadece kendi vicdanlarına karşı sorumlu olan temsilcilerin seçilmesini sağlamaktır. Sadece bir seçim komisyonu olarak geçici faaliyet gösteren bireysel temsil partilerinin bu özelliği modern kitle demokrasisinin politik gerçekliğine ve pratiğine uymaz. Bireysel temsil partilerinin kimi özelliklerinin (seçimlere odaklanma, sınırlı üyelik, kitleleri harekete geçirme amacı gütmeme) Duverger’in kadro partileri ile benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür.

Birleştirici (Entegrasyon) Partiler kalıcı bir çerçevenin kapsamına girer. Bu tip partiler taraftarlarıyla -sadece seçim dönemlerinde değil her dönemde- bireysel temsil partilerine oranla daha fazla irtibatlıdır. Birleştirici partiler sürekli aidat ödeyen üyelere oluşur ve günlük hayatın her alanında aktif olmaları konusunda onları harekete geçirirler (Neumann, 1956: 404). Üyeliğe verilen önem, kitleleri harekete geçirme ve sürekli siyasal faaliyetlerde bulunma gibi özellikleriyle birleştirici partiler Duverger’in kitle partileri ile benzerlik göstermektedirler.

Duverger ve Neumann aynı partilere farklı şekillerde yaklaşmışlardır. Savaş öncesi ve savaş sonrası Avrupa’da mevcut olan aynı liberal demokrat ve anti-demokrat siyasal partileri hesaba kattıkları için hem Duverger’in hem de Neumann’ın tipolojileri birbirine benzemektedir. Temel fark şu noktada ortaya çıkmaktadır: Duverger siyasal partilerin örgütsel özellikleri üzerinde yoğunlaşırken Neumann daha çok fonksiyonlarını vurgulamıştır (Wolinetz, 2002: 139-140).

1.1.3. Anayasal Partiler- Devrimci Partiler

Anayasal partiler diğer partilerin mevcut haklarını ve gerekliliklerini kabul ederler. Dolayısıyla bu partiler belli kural ve sınırlar içerisinde faaliyet gösterirler. Anayasal partiler seçim rekabetinin kurallarını benimser ve bunlara saygı duyarlar. İktidar için seçilmeleri kadar seçilememelerinin de çok kolay gerçekleşebileceğinin bilincindedirler. Liberal demokrasilerdeki ana akım partilerin hepsi bu tip partilere örnektir.

Devrimci partiler ise sistem ve anayasa karşıtı Sağ kanat veya Sol kanat partilerdir. İktidarı ele geçirmeyi ve anayasal yapıyı ortadan kaldırmayı amaçlarlar. Bu partiler iktidarı ellerine geçirdiklerinde rakip partiler üzerinde baskı kuran ve devlet aygıtıyla kalıcı bir ilişki inşa etmiş olan hükümet ya da rejim partileri haline gelirler. Komünist, Faşist, Milliyetçi ya da başka herhangi bir rejim altında kurulmuş olan tek partili sistemlere özgü “parti-devleti” uygulamalarında devrimci parti örneklerine rastlamak mümkündür (Heywood, 2007: 360).

1.1.4. Sağ Partiler- Sol Partiler

Siyasal partilerin Sağ ve Sol olarak sınıflandırılması ideolojik temele dayanır. İlerlemeci, Sosyalist ve Komünist özellikler taşıyan *Sol partiler* sosyal reform ya da topyekûn ekonomik dönüşüm şeklindeki değişimlere olan bağlılıkları ile karakterize edilirler. Bu eğilimler geleneksel olarak alt sınıflardan destek görür.

Muhafazakâr ve Faşist özellikler taşıyan *Sağ partiler* ise genellikle mevcut sosyal düzeni korumaya çalışırlar ve bu anlamda devamlılık yönünde bir eğilim taşırlar. Sağ partileri genelde iş sektörü ve maddî açıdan büyük sıkıntı yaşamayan orta sınıflar destekler (Heywood, 2007: 361).

Sağ ve Sol ayrımı en iyi ihtimalle basit, en kötü ihtimalle ise büyük oranda yanıltıcıdır. Sağ ve Sol partiler sadece reformcu/devrimci ve anayasacı/düzen karşıtı şeklinde ayrılmazlar. Aynı zamanda, bütün partiler -özellikle de anayasal partiler- aslında Sağ ve Sol kanatları kapsadıkları ölçüde uç noktalara ev sahipliği yapma eğilimindedirler. Bunun da ötesinde seçim yarışı, ideolojik kimlikleri bulanıklaştırma ve bir zamanlar yaygın olarak kabul gören ilkeleri oy uğruna yok etme yönünde bir etkiye sahiptir. Büyük Britanya İşçi Partisi'nin “Orta Sınıf İngiltere” diye anılan kesimlerden oy toplayabilmek amacıyla adını “Yeni İşçi Partisi” olarak değiştirmesi ve orta sınıf ideolojisine yönelmesi bunun sadece bir örneğidir (Heywood, 2007: 361).

Klasik sınıflandırmalar içinde yukarıdaki tipolojilerle bağlantılı olarak üzerinde durmamız gereken bir diğer parti türü Otto Kirchheimer tarafından ortaya atılmış olan Toplayıcı Partiler'dir (Catch-All Party).³Klasik dönem siyasal partiler ile modern dönemde ortaya çıkan siyasal partiler birbirlerinden

³ İngilizce “Catch-All Party” olarak literatüre kazandırılmış olan bu parti türünün bire bir Türkçe çevirisi “Hepsini Yakala Partisi” dir. İçerik ve yapı itibarıyla Catch-All Party kelimesinin Türkçe’de “Toplayıcı Parti” anlamıyla kullanılması terimi daha fazla zenginleştirmektedir. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde bu parti türüne yönelik vurgular söz konusu olduğunda “Toplayıcı Parti” kavramı kullanılacaktır.

tamamen bağımsız değillerdir. Sınıflandırma kriterleri aşırı derecede çeşitlenmiş olsa da her siyasal parti kendi sınıfı içerisinde eski benzerleriyle eklemlenerek belli bir uzamsal çizgide ilerleme gösterir. Yakın tarihsel süreç içerisinde siyasal partiler Duverger'in kadro partileri ve Neumann'ın bireysel temsil partilerini karakterize eden elit partilerden, kitlesel partilere ve oradan da toplayıcı partilere doğru zorunlu bir yönelişe maruz kalmışlardır. Toplayıcı partiler Duverger'den ziyade Neumann'ın ayrımı üzerinde şekillenmiştir (Wolinetz, 2002: 139).

1950 ve 1960'larda Kirchheimer, siyasal partilerin ve özellikle Sosyal Demokrat ve Hıristiyan Demokrat partilerin işlevsel dönüşümünü analiz etmiş, sivil toplumla ilgili olarak partilerin artan yakınlıklarının yanı sıra azalan sivil katılımılık düzeylerini vurgulamış ve bu süreçlerin nihai sonucu olarak da bir devlet partisi kartelinin ortaya çıktığını ifade etmiştir (Aktaran Krouwel, 2003: 24). Kirchheimer'in (1905-1965) ölümünden sonra yayımlanan ve "*Batı Avrupa Parti Sistemlerinin Değişimi*" adını taşıyan makalesi toplayıcı partilere ilişkin en temel çalışma olması bakımından günümüzde de önemini korumaktadır (Kirchheimer, 1966: 177-200).

II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa'da görülen refah artışı siyasal partilerde ideolojik söylemlerin yumuşatılmasına, geleneksel sınıfsal taban dışındaki kitlelere yönelmeye sebep olmuş ve bu durum örgütün ve üyelerin öneminin azalarak siyasal partilerin merkeze ve birbirlerine daha fazla yaklaşmalarını beraberinde getirmiştir. Toplayıcı partiler bu şekilde ortaya çıkmıştır (Süer, 2011: 86). Kirchheimer'e göre (1966: 187-188) kural olarak sadece ana akım büyük partiler toplayıcı parti niteliği kazanabilir. Ne bölgesel ne de sert ve sınırlı ideolojik iddiaların kabulü etrafında kurulmuş bir parti toplayıcı olma özelliğine sahiptir. Bununla birlikte küçük demokrasilerdeki büyük partilerde de toplayıcılık eğilimi fazla belirgin değildir.

Yaşadığı dönem itibarıyla Kirchheimer toplayıcı parti bağlamında Almanya'daki Hıristiyan Demokrat Birliği'ni örnek olarak göstermesine rağmen toplayıcı türündeki partilere Cumhuriyetçiler ve Demokratlar şekliyle ABD'de rastlanılmaktadır. Alman Sosyal Demokratlar ve İngiltere'deki İşçi Partisi gibi modern anlamda yeniden ideolojileşmiş olan Sosyalist partiler de bu tanıma uygun düşmektedir (Heywood, 2007: 359).

Türkiye'de; Milliyetçi, Muhafazakâr, İslamcı ve Liberal olmak üzere dört eğilimi birleştirme sloganıyla ortaya çıkan ve 1980'li yıllarda tek başına iktidarı ele geçiren Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP) ile günümüzdeki örneğiyle Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) toplayıcı parti örnekleri arasında sayılabilir.

Kirchheimer'in ortaya attığı toplayıcı parti kavramı zamanının ötesinde bir fikir olması bağlamında önemlidir. Tüm siyasal partiler iktidarı ele geçirmek ve orada kalmak isterler. Bunun için de toplumun farklı kesimlerinin kucaklanması gerekir. Siyasal partiler arasındaki rekabetin temeli buna dayanır. Bu asıl durum Kirchheimer'den günümüze kadar değişmemiştir. Değişen sadece isimler, şekiller, yöntemler ve politikalarıdır. En azından Türkiye özelinde bu böyledir.

İktidarı ele geçirme ve orada kalma amacıyla her siyasal partinin farklı kesimlere yönelerek oylarını artırma çabasının siyasal partilerin doğasında yer alan bir özellik olduğu düşünülürse (amaç hasıl olsun ya da olmasın), Kirchheimer'den günümüze kadar faaliyet gösteren Türkiye'deki tüm siyasal partilerin ana hedefinin toplayıcı karaktere sahip olmak olduğu söylenebilir. 16 Nisan 2017 günü kabul edilmiş olan referandum sonucunda Türkiye'de herhangi bir siyasal partinin yürütme gücünü ele geçirebilmesi %50 oy oranına bağlanmıştır. Bu durum Türkiye'deki tüm siyasal partileri toplayıcı olmaya zorlayan önemli bir değişim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir siyasal partinin toplayıcı olma yolunda ilerlemesi her zaman olumlu bir katkı sağlamaz. Bu durum bazı dezavantajları da beraberinde getirir. Özellikle ideolojik yönü ağır basan siyasal partilerin en önemli omurgasını meydana getiren ve siyasal faaliyetlerde gönüllülük esasına göre var gücüyle çalışan taban kitlesi, toplumun farklı kesimlerinden gelen bireylerin partilerine katılmaları sonucunda motivasyon düşüklüğü yaşayabilirler. Bu durumda toplayıcı olma hedefine doğru ilerleyen ideoloji partileri, siyasal faaliyetlere kendilerini büyük bir ruhla adanmış örgüt üyeleri ve seçmen kitlelerini kaybetme riskiyle karşılaşabilirler. Seçim zamanı olsun ya da olmasın motivasyon gücü yüksek olan bu gönüllü gruplar mensup oldukları siyasal partilerde her daim aktif siyasal faaliyetlerde bulunmak yerine sadece oy verme davranışına yönelebilirler. Toplayıcı karaktere sahip olmaya çalışan böyle bir parti, oyların çoğunluğunu alıp siyasal iktidarı yine ele geçirebilir belki ama yukarıda belirtmiş olduğumuz sebepten dolayı parti örgütündeki dinamizmin de kaybolmasına engel olamaz.

1.2. Modern Sınıflandırmalar

Siyasal partilere yönelik bilimsel ilginin artması önemli sayıda parti modellerinin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak şimdiye kadar bütün bu parti tipolojileri siyasal partilerin doğuşu, gelişimi ve dönüşümü hakkında daha genel bir teori haline gelmemişlerdir. Bu, esas olarak parti modellerinin çoğunun ciddi önyargılara sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu teori eksikliği ve önyargıların bazı sebepleri vardır. İlk olarak çoğu parti modeli, Batı Avrupa ve ABD bağlamında geliştirilmiş, dünyanın diğer bölgeleri üzerine yoğunlaşmamıştır. İkincisi, parti modeli yaklaşımları çok boyutlu olmasına rağmen çoğu zaman ve yoğun bir şekilde *örgütsel* yönere odaklanılmıştır (Krouwel, 2006: 249).

Siyasal partilerin örgütsel yapısı ideolojik durumlarından önemli ölçüde etkilenir. Partilerin amaçları var olan siyasal sistemlerin yapılarına ters düşüyorsa siyasal partiler herhangi bir baskı karşısında kendilerini savunacak bir örgütlenmeye ihtiyaç duyarlar. Partilerin örgütsel yapıları aynı zamanda siyasal kurumlara ve yönetim yapılarına göre de şekil alabilir (Çam, 1981: 228).

Bir siyasal parti belirli bir yapıya sahip olan bir topluluktur. Siyasal partiler sadece örgütsel yapılar olarak parti üyelerinin davranışlarına rehberlik etmekle kalmaz aynı zamanda bazı ilkeleri, ortak amaçları ve ideolojiyi de yönlendirirler. Devlet ve sivil toplum arasındaki bağlantıyı oluşturma, kamu görevlerine aday gösterme, hükümete muhalefet etme ve çeşitli siyasal kampanyalar yoluyla insanları

harekete geçirme gibi faaliyetlerle siyasal partiler pek çok işlevi yerine getirirler (Krouwel, 2006: 249). Buna ek olarak liderliğin rolü ve seçiliş yöntemi, örgütsel merkezleşmenin derecesi, disiplin kurullarının işletilme biçimi, karar alma ve politika yapısına katılım, parti bürokrasisinin denetimi, parlamento kanadının örgütün diğer kesimleriyle ilişkisi ve üyeliğin temeli gibi faktörler siyasal partilerin yapılarını önemli derecede etkilerler (Çam, 1981: 228).

Siyasal partiler üzerinde çalışan birçok akademisyenin aynı siyasal partiyi, gelişiminin belirli bir aşamasında sadece belirli bir ögeye odaklanarak incelemiş olması, parti modellerinin sayısını çarpıcı bir şekilde artırmıştır. Siyasal partilerin mevcut tipolojileri ve modelleri genellikle sınırlı sayıda gözlem temelinde belirli bir politik ve sosyal bağlamda geliştirildiğinden modeller önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Siyasal parti modellerinin hangi grupta gruplandırılması gerektiğini belirlemek için genel kabul görmüş bir yöntem olmasa da sınıflandırma girişimleri konusunda *örgütsel*, *seçimsel* ve *ideolojik* açılardan olmak üzere genel olarak üç farklı kriterin yaygın olarak kullanıldığını söyleyebiliriz (Krouwel, 2006: 249-253).

Yukarıda ifade edildiği gibi çoğu model *örgütsel* yönlere odaklanmaktadır. Örgütsel açıdan siyasal partiler sınıflandırılırken genellikle merkezleşme ya da federalizasyon seviyesi temel özellik olarak alınır. Bazı modellerde sosyal grupların sınıf, din veya etnik köken açısından temsil edilmesi gibi *sosyolojik* veya *seçimsel* özellikler kullanılır. Kitle partileri, elit partiler ve amatör partiler gibi parti modelleri üyelerin sınıfsal nitelikleri, parti içindeki en aktif sosyal grup, katılım düzeyi ya da liderlik türü gibi kriterler esas alınarak sınıflandırılır. *İdeolojiye* dayanan parti sınıflandırmaları ile ilgili olarak siyaset bilimciler siyasal partiler için sıklıkla sağcı, solcu, radikal, protestocu, popülist ya da kökten dinci gibi ideolojik etiketler kullanırlar. Bu tarz sınıflandırma yönteminde siyasal partiler genellikle Muhafazakâr, Liberal, Hıristiyan Demokrat, Sosyal Demokrat, Sosyalist, Komünist, Yeşil veya Çevreci gibi ideolojik sıfatlar kullanılarak gruplandırılırlar (Krouwel, 2006: 252-253).

Krouwel'e göre (2006: 250-270) önerilen tüm parti modelleri tamamen orijinal değildir. Modeller arasında önemli bir benzerlik ve örtüşme vardır. Ortaya atılmış olan çok sayıda parti türü halihazırda var olan bir modelin sadece geliştirilmiş halidir. Krouwel, önemli özellikteki benzerliklerine ve yukarıdaki üçlü sınıflandırma çerçevesine bağlı kalarak çok sayıda parti türünü, "Elit Partiler", "Kitle Partileri", "Sermaye Partileri", "Kartel Partiler" ve "Seçim Odaklı Toplayıcı Partiler" olmak üzere beş temel kategoriye ayırarak incelemiştir.⁴

Sosyo-ekonomik etkenler parti yapılarının belirlenmesi ve yeni sınıflandırmaların ortaya çıkmasında oldukça önemlidir. Ekonomik gelişme düzeyi parti rekabetinin doğasını etkilediği gibi partilerin yapılarını da bu rekabetin dayanıklılığı dolayısıyla etkisi altına almaktadır. Toplumun kırsal ya da kentsel olması, dinsel ve bölgesel bölünmeler, siyasal kültür gibi etkenler siyasal partilerin tiplerini

⁴ Krouwel'in ortaya atmış olduğu parti modelleri hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için bkz.: Krouwel, A., (2006), "Party Models", *Handbook of Party Politics*, Ed., Richard S. Katz and William Crotty, London: SAGE Publications, pp. 249-270.

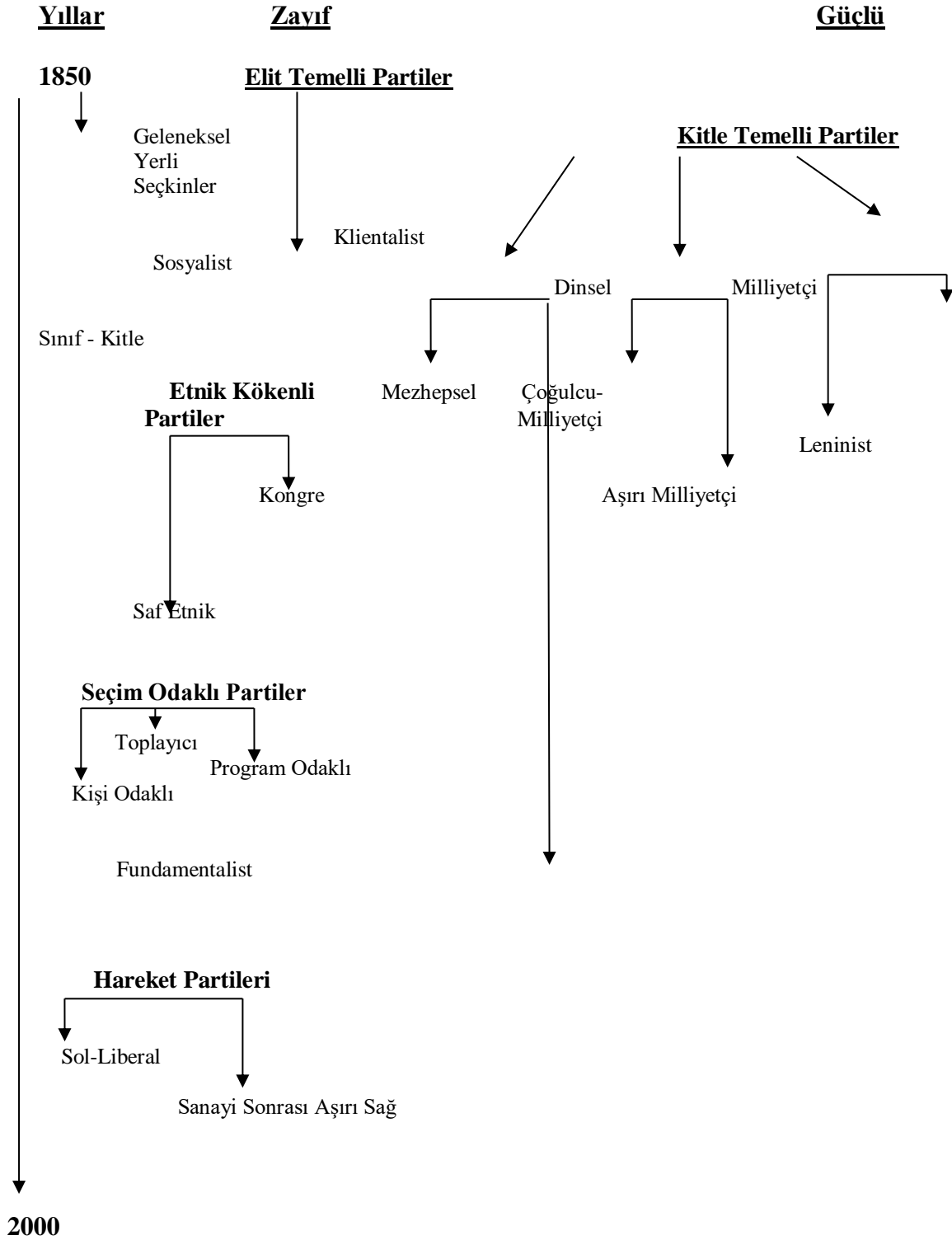
belirlemektedirler (Çam, 1981: 228).

İçinde yaşadığımız son 30 yıllık dönemde küreselleşme ve kitle iletişim araçlarında meydana gelen hızlı gelişmeler tüm ülkelerin sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasal yapılarını derinden etkilemiştir. Bu durumun bir sonucu olarak 20. yy'ın ilk yıllarından 1970'li yıllara kadar faaliyet gösteren siyasal partilerin yerine veya bunlara ek olarak daha karmaşık yapılara sahip yeni siyasal partiler ortaya çıkmıştır. Sınıflandırma kriterleri de söz konusu değişime paralel olarak daha fazla çeşitlenmiş ve karmaşık bir hâl almıştır.

Siyasal partilerin ilk defa ortaya çıktığı zamanlardan başlayarak içinde yaşadığımız yeni dönemin sosyo-ekonomik ve siyasal yapılanmasına da cevap verebilecek en kapsamlı sınıflandırma girişimine Richard Gunther ve Larry Diamond'ın (2003: 172-173) öncülük ettiğini söyleyebiliriz. Gunther ve Diamond, Şekil-1'de görüldüğü gibi siyasal partileri tarihsel açıdan beş ana kategoriye ayırmışlar, bu beş kategorinin içinde yer alan benzer partileri de bir araya getirerek toplamda 15 siyasal partiyi sınıflandırma yoluna gitmişlerdir. Şekil-1'in sol tarafı siyasal partilerin ilk ortaya çıktığı tarih olan 1850'den 2000'li yıllara kadar uzanan süreci göstermekte, en yukarıdaki satır ise siyasal partileri zayıf ve güçlü yapılara sahip olma kriterine göre iki ana eksene oturtmaktadır.

Zayıf ve güçlü yapılar olarak doğan siyasal partilerin 150 yıllık süre içinde geçirdikleri evrim ile bu partilere eklenen yeni siyasal partilerin hangi yapıya göre (zayıf veya güçlü) ve hangi tarihsel aralıkta (1850-2000) doğdukları Şekil-1 yardımıyla rahat bir biçimde anlaşılmaktadır.⁵

⁵ Gunther ve Diamond'ın siyasal parti sınıflandırmasında yer alan parti çeşitleri incelenirken beş ana başlık açıklamaya tabi tutulacak, bu ana başlıklar altında yer alan diğer siyasal parti çeşitlerine sadece örnekler verilerek suretiyle değinilecektir. Sınıflandırma içinde yer alan her bir siyasal parti hakkında detaylı bilgi edinmek için söz konusu çalışmaya bakılabilir.

Şekil-1: Siyasal Parti Sınıflandırması (Gunther & Diamond, 2003: 173).

1.2.1. Elit Temelli Partiler

Elit temelli partiler, temel kurumsal yapıları asgari düzeyde olan ve belirli bir coğrafi alandaki yerleşik elitler ve ilgili kişiler arası ağlara dayanan partilerdir. Bu partiler ideolojik değildirler. Elit temelli partiler *Geleneksel Yerel Seçkinler partiler* ve *Klientalist partiler* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

19. yy'ın ilk yarısında İngiliz Avam Kamarası'na hükmeden parlamento grupları, 20. yy'ın ilk yarısında görülen Fransız Muhafazakâr partileri ve bugün Brezilya'daki bazı Muhafazakâr partiler geleneksel yerel seçkinci partilerin çeşitli örnekleridir. Klientalist partilere ise 19. yy sonu ve 20. yy başlarında Güney Avrupa, Latin Amerika ve Kuzey Amerika'nın güney kırsal kesimlerinde rastlanmıştır (Gunther & Diamond, 2003: 175-177).

1.2.2. Kitle Temelli Partiler

Kitle temelli partiler, birçok Avrupa ülkesinde işçi sınıfının siyasi seferberliğinin bir tezahürü olarak ortaya çıkmışlardır. Örgütsel olarak seçimler arasındaki dönemlerde bile parti ilişkilerinde aktif rol oynayan ve büyük bir aidat ödeyen üyeler ile karakterize edilirler. Kitle temelli partiler ideolojilerini yayma ve aktif bir üyelik üssü kurma çabasıyla sosyal yaşamın çeşitli alanlarına nüfuz etmeyi amaçlarlar. Kitle temelli partiler Sosyalist, Milliyetçi ve Dinsel tonu ağır basan ideoloji partilerini içine alır.

Sosyalist partiler kendi içinde “Sınıf-Kitle Partileri” ve “Leninist Partiler” olmak üzere ikiye ayrılırlar. Almanya, İsveç ve Şili'deki Sosyal Demokrat partiler sınıf-kitle partileri için; 20. yy'ın ilk çeyreğinde ortaya çıkan Komintern partileri de Leninist partiler için örnek verilebilir.

Milliyetçi partiler “Çoğulcu Milliyetçi Partiler” ve “Aşırı Milliyetçi Partiler”in oluşturduğu ideoloji partilerinin bir diğer çeşididir. İspanya'daki Bask Milliyetçi Partisi çoğulcu; Hitler'in Nazi Partisi ile Mussoli'nin Faşist Partisi aşırı milliyetçi partiler grubunda yer alır.

Dinsel partiler, kitle temelli partiler sınıflandırmasının üçüncü ögesini oluşturur. “Mezhepsel Partiler” ve “Fundamentalist Partiler” olmak üzere ikiye ayrılır. Mezhepsel partilerin örnekleri arasında Batı Avrupa'da özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra yükselişe geçen İtalya, Almanya, Belçika, Hollanda ve daha yakın zamanlarda Polonya'da önemli politik roller oynayan çok sayıda Hıristiyan Demokrat parti bulunmaktadır. Kitle temelli dinsel partilerin bir diğer çeşidi Fundamentalist partilerdir. Cezayir İslamî Kurtuluş Cephesi Fundamentalist partilere örnek olarak verilebilir (Gunther & Diamond, 2003: 177-183).

1.2.3. Etnik Kökenli Partiler

Etnik kökenli partiler, tipik olarak kitle temelli partilerin kapsamlı ve ayrıntılı örgütlenmesinden yoksundurlar. Onları en çok ayıran şey politika ve seçim mantıklarıdır. Çoğu kitle temelli partilerin aksine tüm topluma yönelmiş dönüştürücü programları yoktur. Hedefleri belirli bir etnik grubun veya grup koalisyonlarının çıkarlarını geliştirmektir. Milliyetçi partilerin aksine programatik hedefleri mevcut durumdan ayrılma, yüksek düzeyde karar verme ve idari özerklik içermez. Etnik kökenli partiler, “Saf Etnik Partiler” ve “Kongre Partileri” olmak üzere ikiye ayrılır.

Saf etnik partilerin klasik tarihi örnekleri arasında Nijerya Kuzey Halk Kongresi, Güney Afrika'nın İnkatha Özgürlük Partisi, Bulgaristan'daki Türk azınlık partileri ve Hindistan'ın Pencap

eyaletindeki Akali Dal Partisi sayılabilir.

Etnik kökenli partilerin bir diğer çeşidi olan *Kongre partilerine* ise Hindistan Kongre Partisi ile 1960 ve 1970’li yıllarda Jomo Kenyatta liderliğinde faaliyet gösteren Kenya Afrika Ulusal Birliği’ni örnek olarak gösterebiliriz (Gunther & Diamond, 2003: 183-185).

1.2.4. Seçim Odaklı Partiler

Seçim odaklı partiler örgütsel olarak zayıftırlar. Bununla birlikte, seçim zamanlarında bu partiler birincil işlevleri olan kampanyanın yürütülmesinin açık bir şekilde gerçekleştirilmesi için eyleme geçerler. Modern kampanya tekniklerini (televizyon ve kitle iletişim araçlarını) sıklıkla kullanırlar ve bu tür kampanyaları ustaca yürütebilecek profesyonellere yoğun olarak güvenirlir. Seçim odaklı partiler “Toplayıcı Partiler”, “Program Odaklı Partiler” ve “Kişi Odaklı Partiler” olmak üzere üçe ayrılırlar.

Toplayıcı partilere ABD’de Demokrat Parti’yi, Tony Blair liderliğinde faaliyet göstermiş olan İşçi Partisi’ni ve İspanya Sosyalist Partisi’ni; *Program odaklı partilere* ABD’de Cumhuriyetçi Parti’yi, İngiltere’de Maragaret Thatcher yönetimindeki Muhafazakâr Parti’yi, Macaristan’da Demokratik İlerleme Partisi’ni; *Kişi odaklı partilere* Silvio Berlusconi’nin Forza İtalya’sını, Benazir Butto’nun babasından miras kalan Pakistan Halk Partisi’ni, Venezüella’da Hugo Chavez Frias, Brezilya’da Fernando Collor de Mello ve Filipinler’deki Joseph Estrada ile özdeşleşmiş partileri örnek olarak göstermek mümkündür (Gunther & Diamond, 2003: 185-188).

1.2.5. Hareket Partileri

Son olarak, “hareket” ve “parti” arasındaki kavramsal alanı birleştirmeyi amaçlayan bir parti türü karşımıza çıkmaktadır. Bu partilere hareket partileri adı verilir. Toplumsal hareketleri, hareket partileri oluşturmaya iten bazı sebepler vardır. İlk olarak, siyasal formların evrimi deneme-yanılma yoluyla bir siyasal öğrenme konusu olabilir. Sosyal hareket aktivistleri, taleplerinin gerçekten politika reformunun tekil önlemlerinden ziyade toplumun kapsamlı bir şekilde yeniden örgütlenmesini gerektirdiğini fark edebilirler. Bu farkındalık geniş kapsamlı ideolojiler ve programlar geliştirerek çok çeşitli siyasal konularda yerleşik siyasal partilerle çatışmanın yolunu açar. Bu noktada hareketin önderleri yeni bir siyasal parti ile rekabetçi seçim alanına girmeye karar verebilirler. İkinci olarak, hareketin girişimcileri, kendilerini destekleyecek olan seçmen kitlesinin büyüklüğü hakkında özel bilgilere sahip oldukları için hareketin siyasi çekiciliğine kapılarak parti rekabetinin içine girmek isteyebilirler (Kitschelt, 2006: 280).

Hareket partileri, toplumsal hareketlerden yayılan siyasal aktivistlerin koalisyonlarıdır. Parti rekabeti alanında toplumsal hareketlerin örgütsel ve stratejik hedeflerini uygulamaya çalışırlar. Hareket partilerinin üyelik rolünün resmi bir tanımı yoktur. Bir toplantıya veya partinin faaliyetine gelen herkes katılım hakkı anlamında bir üye olarak kabul edilir. Hareket partileri yoğun resmî örgütsel yapıdan yoksundurlar. Ücretli profesyonellerden oluşan bir kadroya ve fiziksel bir iletişim altyapısına sahip

değillerdir (Kitschelt, 2006: 280).

Hareket partilerinde tek bir kapsamlı ideoloji ya da programatik tercihler kümesinin desteklenmesi konusunda bir fikir birliği yoktur. Bu olumsuz mutabakat, heterojen bir müşteri tarafından paylaşılan en düşük ortak payda olarak işlev görür ve partinin gündemi pek çok konu ile değil tek bir alan ile sınırlı kalır. Katılmak isteyen herkese açık olan ve üyelik engelleri olmayan yapısıyla hareket partilerindeki doğrudan katılımı sağlama konusundaki güçlü taahhüt, merkezi örgütlenme ve liderliğin zayıflığına ve bazen de kaotik bir örgütlenmeye yol açar. Alman Yeşiller ile Avusturya Özgürlük Partisi hareket partilerine verilebilecek en tipik örneklerdir (Gunther & Diamond, 2003: 188-189).

Batı Avrupa'daki en önemli hareket partileri, “Sol-Liberter Partiler” ve “Aşırı Sağ Partiler” olmak üzere iki farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır (Gunther & Diamond, 2003: 188). *Sol-Liberter partiler*, özgürlükçü ve eşitlikçi meselelerle birlikte oyunun kurallarında radikal bir değişiklik değil sistemin daha fazla etkin olmasını talep etmektedirler. Öz sahiplik ilkesini benimserler. Protestolarında daha fazla demokrasi, özgürlük ve ifade araçlarına daha az düzen, hiyerarşi ve otoriteye vurgu yapmaktadırlar. Demokrasiye karşı olmayıp yeni bir demokrasi biçimini savunmaktadırlar (Ignazi, 1996: 554).

Modern toplum ve devlet kurumlarına karşı tepkilerinde öze yönelme, kayıt dışılık ve özgürlüğe büyük önem veren Sol-Liberter partilerin aksine *Aşırı Sağ partiler* daha fazla düzen, gelenek, kimlik ve güvenlik arayışındadırlar. Bu partiler sistem tarafından desteklenmeyen, siyasetten dışlanmış, göç, ahlâk ve ulusal gurur gibi politik olmayan konulara dikkat çeken vatandaşlık değerlerini harekete geçirirler (Ignazi, 1996: 557).

Aşırı Sağ partiler, Faşist öncülleri gibi liderlik ilkesini benimserler ve parti liderinin direktiflerini sorgulamazlar. Bununla birlikte parti ve kurumsal yapılara karşı daha saldırgan oldukları için faşistlerden farklıdırlar (Gunther & Diamond, 2003: 189). Ignazi'ye göre (1996: 557), Avrupa'daki göçmenlere yönelik nazi saldırganlığı ile takviye edilen küçük militanların şiddet içerikli faşist tezahürleri, çok az sayıda insanı içerdiğinden sosyal bir hareket olarak adlandırılmaz. Aşırı Sağ söz konusu olduğunda parti isimlerinden ziyade şahıslar daha fazla ön plana çıkmaktadır. Fransa'da Le Pen, Avusturya'da Haider, Flaman Belçika'da Dillen, Hollanda'da Janmaat ve Almanya'da Schonhuber Aşırı Sağ liderlere örnek olarak verilebilir (Ignazi, 1996: 559).

1.3. Diğer Parti Çeşitleri

Yukarıdaki sınıflandırmalar dışında modern anlamda üç parti türü daha karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilk ikisi Angelo Panebianco'nun (1988) karşılaştırma yoluyla geliştirmiş olduğu “Kitle Odaklı Bürokratik Partiler” ve “Seçim Odaklı Profesyonel Partiler”; diğeri ise Richard S. Katz ve Peter Mair (1995) tarafından ortaya atılan “Kartel Partiler” dir.

Panebianco (1988), günümüzdeki siyasal partilerin -organizasyon yapılarına göre- kitle odaklı

bürokratik partilerden seçim odaklı profesyonel partilere doğru dönüştüğünü vurgulamıştır. O'na göre her iki parti türü de ideal tipler olarak tanımlanmaktadır. *Kitle odaklı bürokratik partiler* Duverger'in kitle partilerine ya da Neumann'ın kitlesel entegrasyon partilerine eşdeğerdir. Buna karşılık *seçim odaklı profesyonel partiler*, alanında uzman profesyonellerin merkeziliğini esas almaktadır (Aktaran Wolinetz, 2002: 146).

Panebianco'ya göre (1988: 264) Michels ve Duverger tarafından ele alınan kitle partilerinde parti bürokrasisi çok önemli bir rol oynamaktadır. Panebianco, üyeler aracılığıyla üyelerle yakın ilişkileri sürdürmek için kitle partisi liderleri tarafından ortaya çıkarılan oluşumu kendi ifadesiyle "temsili bürokrasi" olarak tanımlamaktadır. Burada bürokratlar ön plana çıkmaktadır. Bu, kitle odaklı bürokratik partilerin temel özelliğidir. Seçim odaklı profesyonel partilerde ise uzmanlar ve özel bilgi sahibi teknisyenlerden oluşan profesyoneller daha fazla öneme sahiptir.

Aralarındaki en temel farklılık konusunda *bürokratlar* ve *profesyoneller* arasındaki ayrımla öne çıkan "kitle odaklı bürokratik partiler" ve "seçim odaklı profesyonel partiler", aşağıdaki özelliklerinden dolayı da birbirlerinden ayrılmaktadırlar (Panebianco, 1988: 264):

- Kitle odaklı bürokratik partilerde politik-idari görevlere sahip olan *bürokrasi* merkezi bir önem taşırken seçim odaklı profesyonel partilerde alanında uzman özel görevli *profesyoneller* ön plana çıkmaktadır.
- Kitle odaklı bürokratik partiler güçlü-dikey örgütsel bağlara sahiptirler. Üyeliğe ve seçmen aidiyetine önem verirler. Seçim odaklı profesyonel partiler ise zayıf-dikey örgütlenmeye sahiptirler. Seçimlere ve fikir üreten seçmenlere hitap ederler.
- Kitle odaklı bürokratik partilerde parti içindeki liderlerin üstünlüğü ve meslekî liderlik söz konusu iken seçim odaklı profesyonel partilerde kamu temsilcilerinin üstünlüğü ve kişisel liderlik önem taşır.
- Kitle odaklı bürokratik partilerde finansman parti kooperatifleri, sendikalar ve üyelik teminatları yoluyla sağlanırken seçim odaklı profesyonel partiler, çıkar grupları ve kamu fonları aracılığıyla finansmanlarını temin ederler.
- Kitle odaklı bürokratik partilerde ideolojik baskı daha fazla görülür. Bu konuda parti organizasyonu içindeki aidiyet sahibi inananlar merkezi bir role sahiptir. Seçim odaklı profesyonel partilerde ise meseleler ve liderlik konusunda baskı yaşanır. Buradaki merkezi rol, kariyer sahipleri ve parti organizasyonu içindeki baskı gruplarının temsilcilerine aittir.

Seçim odaklı profesyonel partiler aslında çözmüş olduğu sorunlardan çok daha fazlasını ortaya çıkarmıştır. Seçim odaklı profesyonel partiler modernleşmenin, eğitimdeki artışın, daha önce sosyal ve politik yönden ayrıcalıklı olan bazı grupların ve sınıfların yaşam koşullarındaki iyileşmenin bir sonucudur. Böylesi bir dönüşüm, genellikle kitlesel bürokratik partilerde olduğu gibi siyasi elitlere daha

az bağlı olan bir katılıma da rastlamaktadır. Ancak seçim odaklı profesyonel partiler aynı zamanda kolektif kimlikler düzeyinde bir boşluk da oluşturmaktadırlar. Bu durum, Michels'in tanımladığı oligarşiler tarafından daha az kontrol edilen ve şantajı uğrayan seçmenlerin daha bağımsız ve özerk olmasına yol açarken aynı zamanda onları daha izole ve karmaşık bir hale de sokmaktadır (Panebianco, 1988: 273).

Kartel partileri, devletle ilişkisi ile tanımlanan yeni bir tiptir. Neumann'ın tipolojisinin geliştirilmiş bir şeklidir (Wolinetz, 2002: 148). Kartel partisi kavramını ortaya atan Katz ve Mair'e göre (1995: 23) elit partiler, kitlesel partilerin ortaya çıkışı ve başarısı için sosyal ve politik koşulların temelini atmış; kitle partileri, toplayıcı partilerin ortaya çıkmasına öncülük etmiş ve toplayıcı partiler de kartel partilerini doğuran sebepleri ortaya çıkarmıştır.

Elit partilerin egemenliği döneminde siyasal hedefler ve çatışmalar büyük ölçüde ayrıcalıkların dağıtımı etrafında dönmüş ve partiler, taraftarlarının atfedilen statüsüne dayanarak yarışmışlardır. Kitle partileri geliştikçe siyasetin ana gündemini sosyal reform konusu oluşturmuş ve partiler, temsil kapasiteleri bakımından birbirleriyle rekabet etmeye başlamışlardır. Toplayıcı partilerin ortaya çıkmasıyla birlikte siyasetin amaçları büyük ölçüde amaca yönelmiş, partiler temsil kapasiteleri temelinde daha az rekabet edip daha çok politika üretmeye odaklanmışlardır. Son olarak kartel partilerinin ortaya çıkmasıyla birlikte siyaset kendi başına bir mesleğe dönüşmüş, partiler arasındaki sınırlı parti içi rekabetin etkili ve etkin yönetim için rakip iddialar temelinde gerçekleştiği görülmüştür (Katz & Mair, 1995: 19).

Kartel partilerinin ortaya çıkması diğer parti türlerinin son bulduğu anlamına gelmemektedir. Kitle partileri, elit partilerini yerlerinden etmemiş, genel oy hakkının ortaya çıkmasından sonra her iki parti türü de birlikte var olmaya devam etmişlerdir. Kitle partileri, toplayıcı partilerin gelişmesinden sonra da varlıklarını sürdürdükleri gibi toplayıcı partiler de kartel partilerinin ortaya çıkmasıyla sona ermemişlerdir (Katz & Mair, 1995: 19).

Üyelerinin sadakatine güvenmeyen partiler kendilerini daha büyük sübvansiyonlara yönlendirmekte ve destekleri için devlet sübvansiyonlarına bağımlı hale gelmektedirler. Toplayıcı partilerin aksine girişimciliğe yönelik ortaya çıkmış olan kartel partileri daha geniş bir seçmene hitap etmekte, öncelikli olarak sermaye-yoğun kampanyalara katılmakta, yönetsel becerilerini ve verimliliklerini vurgulamakta, üyelerinden uzak ve gevşek bir şekilde organize olmakta ve güçlerini başkalarıyla paylaşarak devlete erişim sağlamaya çalışmaktadırlar (Wolinetz, 2002: 148).

Kartel partiler, parti ve devletin birbiriyle iç içe geçmesiyle karakterize edilebilirler (Katz ve Mair, 1995: 17). Bu anlamda sivil toplumla devlet arasında bir aracı gibidirler. Bir yandan sivil toplumdan aldıkları talepleri devlet bürokrasisine iletirlerken diğer yandan kamu politikalarını savunma durumunda bu bürokrasinin aracılığı olurlar (Katz & Mair, 1995: 13).

Sivil toplum ve devlet arasında aracı olarak konumlandırılan kartel partilerinin aracılık işlevini

yerine getirme kapasitesi yalnızca seçmene hitap etme yeteneğine değil aynı zamanda devleti manipüle etme yeteneğine de bağlıdır. Eğer bir kartel partisi, devletini sivil toplumdaki çıkarları doğrultusunda manipüle edebilirse devleti de kendi çıkarları doğrultusunda manipüle edebilir (Katz & Mair, 1995: 14). Katz ve Mair'in görüşüne göre kartel partileri sivil toplum ve devlet arasında aracı olarak faaliyet göstermekten vazgeçmiş ve bunun yerine devletin ajanları olmuşlardır (Aktaran Wolinetz, 2002: 148).

Siyasal partilerin sayılarına göre sınıflandırılması bir başka kriter olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında buradaki sınıflandırma siyasal partilerin değil, siyasal rejimler ve hükümet sistemlerinin çeşitlerini açıklamak için kullanılır. Bir yönetim sisteminin tek-partili, iki-partili ve çok-partili olması söz konusu yönetimin demokrasi ile bağını ortaya koyması açısından önem taşır. Genel manada tek-partili sistemler anti-demokratik rejimlerin; iki-partili ve çok-partili sistemler demokratik rejimlerin karakteristik özellikleri olarak nitelendirilir. Dolayısıyla, sayı kriteri esas alınarak yapılan sınıflandırma kendi içinde siyasal partileri değil siyasal parti sistemleri bağlamında ortaya çıkan rejimleri açıklamak için kullanılır. Burada asıl ilgi konusu siyasal partilerden ziyade demokratik olup olmama kriterine göre farklı sayılarla ortaya çıkan siyasal partilerin oluşturduğu yönetim sistemleridir.

Bir yönetim modelinin *üniter* veya *federal* olmasına bağlı olarak ülkeden ülkeye değişiklik gösteren *başkanlık*, *yarı-başkanlık* ve *parlamentar* sistem uygulamalarının parti sistemleri ve demokrasi ile doğrudan ilişkisi yoktur. Federal veya üniter yapılar ile hükümet sistemi uygulamaları, söz konusu ülkenin sahip olduğu coğrafi, tarihsel ve sosyolojik özelliklere göre değişen idari nitelikte bir durumdur. Başkanlık sistemiyle yönetilen ABD'nin federal yönetim anlayışı iki-partili bir sistem üzerinden yürürken Almanya'nın federal yapısı ve parlamenter sistemi çok-partili siyasal hayata göre uygulama alanı bulmaktadır. Fransa ise çok-partili siyasal hayata göre işleyen üniter nitelikli yarı-başkanlık sistemi ile yönetilmektedir. Bu örneklerden yola çıkarak hükümet sistemleri ile federal ve üniter yapı özelliklerini dikkate almadan sadece parti sayılarını esas almak suretiyle söz konusu ülkelerin anti-demokratik olduğunu söyleyemeyiz. Çok partili siyasal hayata göre yönetilen Fransa ne kadar demokratik ise iki-partili bir rejime sahip olan ABD de o kadar demokratiktir. Federal bir sistem demokratik olabileceği gibi anti-demokratik de olabilir. Aynı durum üniter sistemler için de geçerlidir. Sonuç olarak, *siyasal parti incelemeleri bağlamında* herhangi bir yönetimin demokratik olup olmadığının tek kriteri, parti sayısının bir veya birden fazla olmasıyla ilgilidir.

SONUÇ

Siyasal partilerin temsili demokrasilerde birden fazla işlevi yerine getirebildiği görülmektedir. Özellikle siyasal partiler ile vatandaşların entegrasyonunun sağlandığı ve parti üyelerinin parti amaçları doğrultusunda yüksek motivasyonla çalışmalarını durumunda fark oluşturan sonuçlar üretilebilmektedir. Bu bağlamda çıkarların senkronize edilebilmesi, kamu politikasının formülasyonu, siyasi liderlerin ortaya çıkarılması, parlamento ve hükümetin örgütlenmesi, hukukun işletilebilmesi gibi işlevler ön plana çıkmaktadır. Siyasal partilerin bu işlevleri ne kadar iyi yerine getirdikleri, yasal çerçeveye ve bu yasal çerçeveye uygun davranış sergileyebilen partilerin varlığına bağlıdır. Bu noktada siyasal parti

çeşitlerinin de önemli rol oynadığı söylenebilir.

Zamanın ruhuna ve toplumun koşullarına uyumlu siyasal parti çeşitlerinin ortaya çıktığı bilinmektedir. Siyasal parti çeşitlerinin toplumsal değişimle işteş bir yapıda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira siyasal partiler ve toplum adeta birbirini yıkayan eller gibidir. Her iki olgunun entegre bir biçimde değişim sürecini yaşamaları ve şartları değiştirmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Çam, E., (1981), *Siyaset Bilimine Giriş*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- Duverger, M., (1974), *Siyasal Partiler*, Çev. Ergun Özbudun, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Gunther, R., Diamond, L., (2003), *Species Of Political Parties: A New Typology*, Party Politics, SAGE Publications, Vol.: 9, No.: 2, pp. 167-199.
- Heywood, A., (2007), “Partiler ve Parti Sistemleri”, Çev. Zeynep Kopuzlu, *Siyaset*, Ed., Buğra Kalkan, Ankara: Adres Yayınları, ss. 357-387.
- Ignazi, P., (1996), *The Crisis of Parties and the Rise of New Political Parties*, Party Politics, 2, pp. 549–566.
- Katz, R., S., Mair, P., (1995), *Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party*, Party Politics, Vol. 1, No. 1, pp. 5-28.
- Kirchheimer, O., (1966), “The Transformation of The Western European Party Systems”, *Political Parties And Political Developments*, Ed., Joseph La Palombara and Myron Weiner, New Jersey: Princeton University Press, pp. 177-200.
- Kitschelt, H., (2006), “Movement Parties”, *Handbook of Party Politics*, Ed., Richard S. Katz and William Crotty, London: SAGE Publications, pp. 278-291.
- Krouwel, A., (2003), *Otto Kirchheimer and The Catch-All Party*, West European Politics, Vol. 26, No.2, pp. 23-40.
- Krouwel, A., (2006), “Party Models”, *Handbook of Party Politics*, Ed., Richard S. Katz and William Crotty, London: SAGE Publications, pp. 249-270.
- Neumann, S., (1956), “Toward A Comparative Study Of Political Parties”, *Modern Political Parties: Approaches To Comparative Politics*, Ed., Sigmund Neumann, Chicago: The University Of Chicago Press, pp. 395-421.
- Özdemir, E., Atılğan, G., (2015), “Siyasal Partiler”, *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinlerarası İlişkiler*, Ed., Gökhan Atılğan ve Attila Aytekin, İstanbul: Yordam Kitap.
- Panbianco, A., (1988), *Political Parties: Organization & Power*, Cambridge University Press.
- Wolinetz, S., B., (2002), “Beyond the Catch-All Party: Approaches to the Study of Parties and Party Organization in Contemporary Democracies”, *Political Parties: Old Concepts and New Challenges*, Ed., Richard Gunther, Jose Ramon Montero, Juan Linz, New York: Oxford University Press, pp.136-165.